

КООПЕРАТИВИ ТА АГРОХОЛДИНГИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОРІВНЯННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ

Набули подальшого розвитку концептуальні підходи щодо порівняння організаційних механізмів створення та функціонування сільськогосподарських кооперативів й агрохолдингів у таких напрямках: інституціональному, координаційному, маркетинговому, соціальному, організаційно-економічному, політико-правовому. Виявлено тенденції та мету створення агрохолдингів й кооперативів. Обґрунтовано організаційно-правові основи функціонування цих форм об'єднань підприємств з точки зору побудови соціально-орієнтованої національної ринкової економіки.

Постановка проблеми

Функціонування аграрних підприємств характеризується низкою особливостей, які, насамперед, пов'язані з поглибленими міжгосподарськими відносинами ринкових суб'єктів агропромислового комплексу, а також з необхідністю укрупнення своїх розмірів для досягнення ефекту синергії, масштабу виробництва та концентрації ресурсів. Для ефективного розвитку аграрних підприємств необхідна інтеграція як їхніх окремих функцій чи підрозділів, так і підприємств у цілому. У ринковій економіці існують різні форми агропромислових об'єднань: асоціації, аграрно-промислові-фінансові групи, консорціуми, конгломерати, корпорації, агрофірми, агропромислові комбінати тощо. Наразі найбільш поширеними є агрохолдинги та сільськогосподарські кооперативи. Ці дві форми мають абсолютно різну мету створення й діяльності, а також правові основи функціонування, однак спільним для них є те, що за своєю природою вони є організаційними утвореннями, в основу яких покладено інтерес підвищення конкурентоспроможності за рахунок об'єднання зусиль. Таким чином, актуальним є концептуальне порівняння організаційних механізмів функціонування сільськогосподарських кооперативів та агрохолдингів у ринкових умовах.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Проблеми організації діяльності аграрних підприємств шляхом їх об'єднання широкого дослідження науковцями. Цікавою є теза Н. С. Скопенко щодо кооперації та інтеграції сільськогосподарських виробників: “З одного боку,

кооперація та інтеграція взаємовигідні для суб'єктів господарювання різних сфер АПК, оскільки, через внутрігалузевий і міжгалузевий розподіл праці, формування стабільної сировинної зони, налагодження взаємовигідних економічних відносин між виробниками сировини й підприємствами переробної галузі, з'являється можливість довгострокового планування, ефективного виробництва та реалізації продукції. З іншого боку, існує дисбаланс економічних інтересів, характерний для продавців і покупців, сільськогосподарські підприємства вимушені будувати власні переробні цехи, міні-заводи, млини, пекарні та самостійно реалізовувати свою продукцію споживачам через мережу власних магазинів... Кооперація та інтеграція сільськогосподарських товаровиробників у виробництво та переробку сільськогосподарської продукції дозволяє забезпечити зацікавленість працівників у збільшенні обсягів виробництва шляхом підвищення його ефективності” [6, с. 198]. Науковець акцентує увагу на перевагах кооперації та інтеграції, що, безумовно, є беззаперечним фактом, однак, доцільним є виявлення переваг й недоліків кожної з цих організаційних форм агропромислових об'єднань підприємств.

Питаннями розвитку кооперації займаються науковці: як О. П. Величко, В. П. Горьовий, Ю. Е. Губені, О. В. Довгань, В. В. Зіновчук, В. М. Кепко, О. Д. Ковальчук, О. В. Макушок, Л. В. Молдаван, Н. С. Скопенко, Г. В. Черевко, М. Г. Шульський та ін. Ми підтримуємо точку зору Ю. В. Ушкаренка та В. І. Грека про те, що кооперація є найбільш характерною для фермерства. Науковці зазначають, що “однією з форм сільськогосподарського виробництва, покликаною забезпечити потреби держави і населення у продукції сільського господарства, стало фермерство. Проте, одноосібне ведення сільськогосподарського виробництва, за незначним винятком, не забезпечує високої його ефективності, і виникає потреба об'єднати зусилля для продуктивної діяльності, тобто скооперуватися” [9, с. 39].

Механізм функціонування такої форми об'єднань підприємств, як агрохолдинг, привертає увагу науковців В. Г. Андрійчука, А. О. Гуророва, Т. О. Зінчук, П. М. Макаренка, Т. В. Мірзоевої, Т. С. Ожелевської та ін.

Мірзосва Т. В. аналізує переваги та недоліки існування агрохолдингів і акцентує увагу на таких позитивних моментах: “характерними ознаками агрохолдингів є орієнтація виробництва на експорт продукції, інтеграція виробництва з переробкою сільськогосподарської продукції, а також збільшення обсягів виробництва продукції сільського господарства за рахунок ефекту масштабу. До того ж, на відміну від дрібних і середніх операторів ринку сільськогосподарської продукції, агрохолдинги мають потужну матеріально-технічну базу” [4, с. 93]. У той же час, досить категоричними є тези Т. С. Ожелевської щодо негативних наслідків діяльності агрохолдингів на сільських територіях: “подальший розвиток сільського господарства через розширення й процвітання агрохолдингів призведе до повного знищення сільської території у соціальному, економічному та екологічному аспектах. Альтернативним шляхом розвитку сільського господарства є об'єднання

сільгоспвиробників у потужні обслуговуючі кооперативи, які могли б скласти гідну конкуренцію агрохолдингам і зупинити стрімке зубожіння сільських територій” [5, с. 68].

Таким чином, з огляду на неоднозначність точок зору науковців щодо ролі та значення таких форм організаційних об’єднань аграрних підприємств, як агрохолдинг та кооператив, доцільно провести концептуальні порівняння переваг та недоліків їх функціонування. Метою дослідження є здійснення концептуальних порівнянь організаційних механізмів створення та функціонування агрохолдингів й сільськогосподарських кооперативів, виявлення переваг та недоліків їх господарювання на ринку аграрної продукції.

Об’єкт і методика дослідження

Об’єктом дослідження є організаційний механізм створення та функціонування агрохолдингів й сільськогосподарських кооперативів в умовах ринку.

Методологія дослідження ґрунтується на *системному підході* щодо формування концептуальних положень розвитку інтеграційних процесів, зокрема створенні агрохолдингів та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. У процесі дослідження використано *абстрактно-логічний* метод для формування мети та завдань дослідження, висунення гіпотези; *аналізу і синтезу* для оцінки тенденцій створення агрохолдингів та сільськогосподарських кооперативів на аграрному ринку; метод *порівняння* для виявлення переваг та недоліків функціонування агрохолдингів й кооперативів; *узагальнення* для здійснення концептуальних порівнянь інтеграційних механізмів функціонування досліджуваних об’єднань підприємств та формування висновків.

Результати досліджень

Щодо оцінки організаційних механізмів аграрних підприємств, доцільно проаналізувати кількісні тенденції функціонування агрооб’єднань. За даними національного агропорталу латифундистів, у 2012 р. в Україні функціонувало понад 100 агрохолдингів, з них 16 – з площею сільськогосподарських угідь понад 100 тис. га (рис. 1).

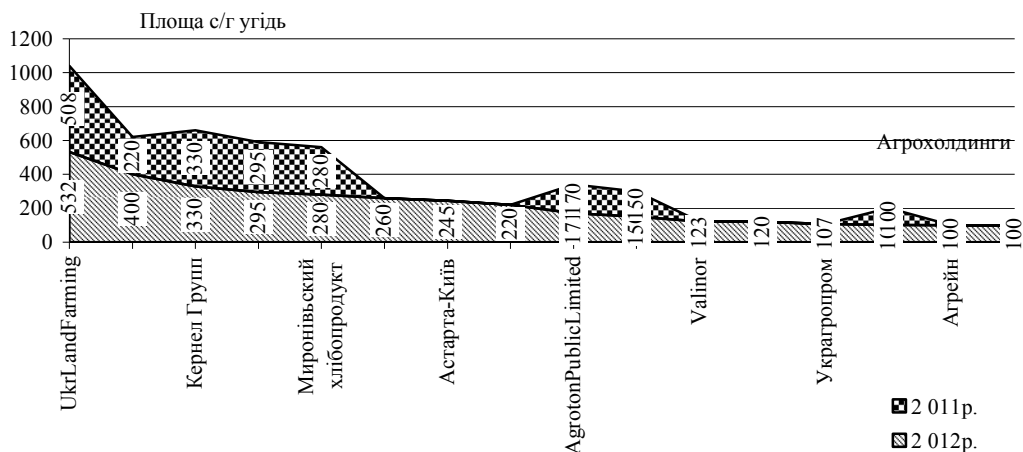

Рис. 1. Землекористування найбільших агрохолдингів України, 2011–2012 рр.

Джерело: побудовано за даними [8, 10].

Найбільшим агрохолдингом України є UkrLandFarming, площа землекористування якого становила у 2012 р. 532 тис. га, що на 24 тис. га, або на 4,7 % більше, ніж у 2011 р. Площа підприємства збільшується, насамперед, за рахунок придбання інших агрохолдингів, зокрема, у 2011 р. було приєднано агрохолдинг “Авангард”, що дозволило вийти на перше місце в Євразійському континенті за масштабами діяльності. UkrLandFarming функціонує у 21 області України та Автономній республіці Крим. На другому місці знаходиться агрохолдинг New Century Holding, який збільшив свій земельний банк з 220 тис. га у 2011 р. до 400 тис. га у 2012 р. New Century Holding у своєму складі має шість агрохолдингів: Біо Агро, Промінь Агро, Лат Агро, Золотий Світанок, Чарівний Світанок, Кревид Інвест. У трійку лідерів за масштабами діяльності входить Кернелл Груп, який має у своєму землекористуванні 330 тис. га. Історія створення даного агрохолдингу починається з Полтавської області, що спеціалізується на олійній промисловості.

Як свідчать дані рис. 1, бар’єр у 100 тис. га сільськогосподарських угідь у 2012 р. подолали нові агрохолдинги, які у 2011 р. до цієї групи не входили. Це такі агрохолдинги, як Українські аграрні інвестиції (земельний банк 260 тис. га), Астарта-Київ (245 тис. га), Harv East (220 тис. га) та інші. Ці підприємства протягом 2012 р. застосовували активну стратегію інтеграції шляхом приєднання до свого складу сільськогосподарських підприємств.

Таким чином, інтеграційний механізм функціонування агрохолдингів характеризується нестійкими тенденціями, динамізмом та значним масштабом діяльності. У цілому, площа землекористування агрохолдингів, що функціонують на національному ринку, у 2012 р. становила 6,5 млн. га – це 15,6 % сільськогосподарських угідь України, і цей показник збільшується.

Щодо тенденцій розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, то у 2012 р. кількість обслуговуючих кооперативів складала 851, що на 77, або на 9,9 % більше, ніж у 2011 р. Найбільша їх кількість спостерігалася у 2004 р. – 1127 одиниць. Таке збільшення було зумовлене удосконаленням законодавчої бази, що регламентує кооперативну діяльність, а саме 10.07.2003 р. було прийнято Закон України “Про кооперацію, № 1087-IV [1]. У 2008 р. спостерігається суттєве зменшення кількості сільськогосподарських кооперативів до 496, що вдвічі менше ніж у 2007 р., основною причиною цього стала фінансова криза, яка охопила всі галузі національної економіки, у тому числі сільського господарства (рис. 2).

В останні роки спостерігається відновлення кооперативного руху, про що свідчать як офіційні статистичні дані, так і результати опитування сільських і селищних голів, проведене Міністерством аграрної політики та продовольства України в рамках ініціативи “Рідне село”. Окрім даної ініціативи, вагомими спонукальними чинниками щодо розвитку кооперації послугувало удосконалення відповідного законодавства (від 19.01.2013 р.), а також внутрішні мотиви сільськогосподарських виробників до підвищення свого рівня конкурентоспроможності. Найбільша кількість кооперативів нараховується у Житомирській (104), Вінницькій (84), Івано-Франківській (67) областях та АР Крим (64). Загальна площа користування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів складає близько 20 тис. га.

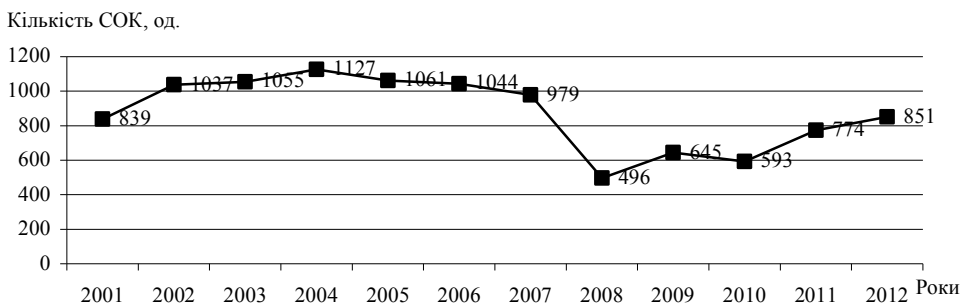

Рис. 2. Показники динаміки кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України, 2001–2012 рр.

Джерело: побудовано за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України та [3].

Таким чином, порівнюючи масштаби діяльності агрохолдингів та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, можна чітко простежити значне домінування перших. Однак, з огляду на динамізм і перманентність ринкового середовища, дані тенденції можуть змінитися, тому доцільним є

визначення концептуальних засад господарювання цих форм об'єднань сільськогосподарських виробників на основі порівнянь їх інтеграційних механізмів (табл. 1).

Таблиця 1. Концептуальні порівняння інтеграційних механізмів агрохолдингів та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів

Концепція 1	Сільськогосподарські кооперативи 2	Агрохолдинги 3
Інституціональна	Збереження і посилення інституту власності на селі. Моральний аспект відповідальності за результати діяльності.	Делегування повноважень власності. Усвідомлення масштабу діяльності
Координаційна	Порівняно вузька виробнича спеціалізація членів кооперативу. Збереження економічної та організаційно-правової незалежності членів кооперативу.	Широка диверсифікованість виробництва Вертикальна та горизонтальна інтегрованість підрозділів.
Маркетингова	Аутсорсінг маркетингових функцій членами обслуговуючого кооперативу.	Інтеграція маркетингових функцій у діяльність суб'єкта господарювання.

Закінчення таблиці 1

1	2	3
Соціальна	Взаємодія з територіальною громадою з питань розвитку соціально-економічної інфраструктури. Основною метою створення кооперативу є задоволення соціально-економічних потреб його членів.	Необов'язковість і незацікавленість у виконанні соціальних функцій. Основною метою діяльності агрохолдингу є максимізація доходів та прибутків
Організаційно-економічна	Самостійне управління через делегування повноважень. Неприбуткова основа функціонування сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу. Розподіл доходів, отриманих за посередництвом кооперативу, пропорційно авансованому капіталу його членів.	Необхідність ефективного менеджменту на всіх рівнях. Переважання роботи за наймом.
Політико-правова	Договірна основа входу і виходу в кооператив. Співпраця з державними органами влади. Державна підтримка в рамках ініціативи "Рідне село".	Відносна незалежність від держави. Вплив Антимонопольного комітету на діяльність агрохолдингу.

Джерело: розроблено автором.

Таким чином, організаційні механізми створення та функціонування агрохолдингів й сільськогосподарських кооперативів суттєво відрізняються. Основна відмінність закладена у меті створення цих об'єднань. Мета створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів – це забезпечення потреб сільськогосподарських виробників у виконанні невиробничих функцій. При

цьому, варто зауважити, що істинну кооперативну природу мають саме обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи, а не виробничі. Власне, організаційно-економічні основи діяльності виробничих кооперативів кардинально не відрізняються від товариств з обмеженою відповідальністю або приватних підприємств. Метою створення агрохолдингів є отримання прибутку та його максимізація. При цьому, соціальний ефект стає дещо знівельованим.

Ще однією різницею у створенні цих двох агрооб'єднань є розмір та організаційно-правова форма суб'єктів господарювання. У кооперативи, здебільшого об'єднуються дрібні власники, які потребують якісного виконання допоміжних функцій (збуту, переробки продукції, маркетингу, технічного обслуговування тощо). Агрохолдинги ж створюються як на основі приєднання паїв фізичних осіб, так і шляхом поглинання сільськогосподарських підприємств різних розмірів, у тому числі й інших агрохолдингів.

Звичайно, після передачі землі або сільськогосподарського підприємства у володіння агрохолдингу, відбувається делегування відповідальності за кінцеві результати діяльності та передача управлінських функцій. Але при цьому втрачається і право участі в управлінні та розподілі прибутків. При створенні кооперативів посилюється відповідальність за результати діяльності, зокрема соціальної, що сприяє розвитку сільських територій та, у національному масштабі, розбудові соціально орієнтованої ринкової економіки. Проводячи концептуальні порівняння організаційних механізмів агрохолдингів та кооперативів у контексті їх впливу на ринкову економіку, доцільно акцентувати увагу на загрозі монополізації аграрного ринку, у зв'язку із збільшенням масштабів діяльності агрохолдингів та посиленням інституту латифундизму. Особливо небезпечною дана ситуація може стати після відміни мораторію на продаж землі, коли ринок землі може перетворитися на олігополістичний. Таким чином, діяльність агрооб'єднань має бути чітко регламентована з правової точки зору.

Висновки

У ринковій економіці мають право на існування різні форми господарювання сільськогосподарських об'єднань, у тому числі – агрохолдинги та сільськогосподарські кооперативи. Кількість агрохолдингів та масштаби їх діяльності суттєво зростають останніми роками. Найбільшим агрохолдингом України є UkrLandFarming, площа землекористування якого становила у 2012 р. 532 тис. га, що на 24 тис.га. Збільшення розмірів агрохолдингів відбувається, насамперед, шляхом поглинання сільськогосподарських підприємств. Щодо кооперації, то після 2008 р. спостерігаються тенденції щодо відновлення кооперативного руху, однак, за масштабами діяльності, вони суттєво поступаються агрохолдингам. Агрохолдинги та кооперативи – це дві різні форми агропромислових об'єднань, які будуть і надалі функціонувати на національному

ринку. Для ефективного розвитку аграрного сектора необхідна координація цих структур.

Організаційно-правовим основами функціонування агрохолдингів та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів мають бути: захист інтересів членів інтегрованої структури, власників, управлінців та працівників; розвиток соціально-економічної інфраструктури сільських територій; співпраця з місцевими та державними органами влади та територіальними громадами; самоокупність функціонування (державна не повинна фінансувати сільськогосподарські об'єднання, а має створювати належне правове поле для їх діяльності та, за необхідності, проводити контроль й регулювання у сфері агроінтеграції); досягнення ефекту масштабу виробництва та синергії; розвиток конкуренції та підвищення рівня конкурентоспроможності як окремого товаровиробника, та і сільського господарства у цілому; підвищення рівня національної продовольчої безпеки.

Перспективи подальших досліджень

Інтеграційні механізми в аграрній сфері мають певні особливості залежно від спеціалізації суб'єктів господарювання, що приймають рішення щодо об'єднання. Актуальним є питання інтеграції сільськогосподарських виробників з огляду на обґрунтування оптимальної форми їх об'єднань, а також пошук ефективних механізмів розвитку кооперації. Тому, перспективи подальших досліджень полягають у розробці концепції інтеграції господарських суб'єктів на національному ринку, обґрунтуванні організаційно-економічного функціонування агропромислових об'єднань та механізму ефективного функціонування сільськогосподарських кооперативів.

Література

1. Довгань О. М. Кооперація – об'єктивна передумова переходу до ринку / *О.М. Довгань* // Інноваційна економіка: всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – № 6. – С. 74–77.
2. Закон України “Про сільськогосподарську кооперацію” від 10.07.2003 р., № 1087-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
3. Кооперація / *Зерно.org.ua*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zerno.org.ua>.
4. *Мірзоєва Т. В.* Агрохолдинги України в умовах сьогодення / *Т.В. Мірзоєва* // Інноваційна економіка: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – № 8 (34). – С. 90–93.
5. *Ожелевська Т. С.* Місце кооперативного руху у соціально-економічному розвитку сільських територій / *Т. С. Ожелевська* // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – № 163. – Ч. 2. – С. 67–72.

6. *Скопенко Н. С.* Сучасні тенденції кооперації та інтеграції в АПК / *Н. С. Скопенко* / Проблеми підвищення ефективності інфраструктури Збірник наукових праць: Випуск 25. – К: НАУ, 2010. – С. 197–204.

7. *Смоленюк А. П.* Обслуговуюча сільськогосподарська кооперація: теорія і практика / *А. П. Смоленюк* // Інноваційна економіка: всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – № 8. – С. 64–69.

8. Топ 100 латифундистов України 2012 / Национальный агропортал латифундистов . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://latifundist.com>.

9. *Ушкаренко Ю. В.* Кооперація фермерських господарство на Херсонщині / *Ю.В. Ушкаренко, В. І. Грек* // Тваринництво України. – 2011. – № 8. – С. 39–42.

10. 20 самых крупнейших аграриев Украины. Рейтинг фокуса. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://focus.ua/charts/235005>.
